

DA GRUVENE BLE DREVET PÅ ØDEGÅRDENS VERK.

AV KARL STEEN.

I 1872 ble de store apatitforekomster ved Ødegården oppdaget. Det skjedde så helt tilfeldig. Da det ble kjent hvilke muligheter for stordrift dette innebar, vakte det nesten sensasjon. Det var ikke så svært mange storbedrifter i Norge dengangen. Til å begynne med var feltet oppstykket i mindre partier. Der var flere gruveeiere som drev hver på sitt område. Men i 1874 ble de fleste gruvene oppkjøpt av et fransk selskap under navn av Compagnie Francaise des Mines de Bamble, og så begynte stordriften. Bankier J. Halphen var formann i direksjonen, og den første generaldirektør var professor Auguste Daux. Med ham kom det fart i driften. De fleste store husene kom opp i hans tid og utvinningen av malm ble betydelig. Der var stor virksomhet ved Ødegårdens Verk i de dager. Alt maskineri var up to date for sin tid, men det er jo mangt og meget som vi har i våre dager som ikke engang eksisterte dengang. Malmen måtte kjøres med hester til Åstad, taugbanen kom først i 1883. Det var et stort fremskritt, da kunne transporten foregå til Valle, som er en meget god lasteplass.

Da verket var på sitt høydepunkt i begynnelsen av otti-årene beskjeftiget det ca. 800 mann, med kvinner og barn kanskje nærmere 1000 mennesker. Det var et broget folkeliv ved Ødegårdens Verk dengangen, der var en samling av mennesker fra alle landets kanter og fra Sverige med. Sverige var godt representert, det er jo et gammelt bergverksland, og det var øvede folk verket helst ville ha. Men forresten tok det hvem som helst i den utstrekning det hadde bruk for. Professor Daux klaget i et brev til direksjonen i Paris over at det var vanskelig å arbeide på kontoret på Ødegården.

Han sa, der var en strøm av mennesker som kom og gikk hele dagen, og der var et virvar av språk. Der taltes norsk og svensk, tysk og engelsk, det var bare dem som snakket fransk. Antagelig mente han seg selv og tolken. Hva tysk og engelsk angår, var det vel helst montører og tilreisende utlendinger som talte det. Men alle slags norske dialekter, og fremfor alt svensk, kunne man høre dagen lang.

Fra å bestå av en to-tre bondehuser, utviklet stedet seg til en hel liten landsby, og det på noen ganske få år. I 1875 ble Deutborg, generaldirektørens bolig ferdig. Det var et stort, pent hus for sin tid. Det lå på en liten høyde og var bygd som et fransk chateau. Rundt omkring var det hage — stor var den ikke, men den var pen og velstelt. Verket hadde sin egen gartner som tok seg av hagen sommeren lang. Deutborg er for lenge siden revet ned, men den gamle funksjonærboligen står fremdeles. Der bodde kontorsjefen — eller kassereren, som han dengang kaltes — og to ingeniører. Doktoren holdt også til der i otti-årene, men så fikk han sitt eget hus på den vestre siden av verket. Der bodde han helt til i slutten av nitti-årene. Da var driften så redusert og arbeidernes antall så lite, at han var henvist til for det meste å praktisere blant bygdefolket. Senere flyttet han ned til Brekka hvor det var mer sentralt.

En mengde arbeiderboliger kom der også opp på knauser og fjell — noen av dem lå temmelig langt fra verket. Husene var for det meste små og rommene trange, men fordringene var ikke så store den gangen — og ikke var vel de som bodde der så flott vant heller.

En hel mengde av kjøpmenn og håndverkere kom og slo seg ned på stedet. Fortjenesten for arbeiderne var etter datidens forhold gode, og derfor var der også penger å tjene for dem som ikke direkte var knyttet til verket. Der var mange butikker og de var vel forsynt med alle slags varer. Man kunne få alt man trengte på stedet med unntagelse av medisiner, bøker og brennevin. Fast lege som bodde ved verket, kom det i 1883, og da ble medisinmangelen avhjulpet også.

Hver 1. i måneden var det lønning og hver 14. forskudd. Da kom det handlende fra byene rundt om i distriktet og oversvømte plassen — det vil si tomten mellom verkets huser — med sine varer. Og de fikk nok solgt det meste av det de hadde å by frem også. Men tilslutt ble det for meget. Verket måtte sette opp et høyt stakittgjerde rundt hele området og plakater med

«Adgang forbudt». Lørdagskveld etter lønningsdag var i alminnelighet en livlig kveld ved Ødegårdens Verk i gamle dager. Da hadde de som regel fått sterke saker fra byen, og det gikk lystig for seg — det var litt av et «wild west life». Butikkene var åpne til klokken ni, og sommetider til ti også, når det var mange kunder. De små, trange veiene var fulle av folk, forsinkede husmødre som skulle gjøre innkjøp til helgen, svermer av unger og her og der noen fulle og halvfulle mannfolk som bråket og førte høyrøstet tale. Undertiden var det krangel og slagsmål også. Politiet strevet ofte alt hva det kunne for å holde orden. Der var en fast ansatt politimann som var på ferde hver kveld — om dagen var han for det meste på kontoret. Foruten ham var der også 4—5 hjelpepolitimenn som patruljerte på veiene, men bare om kvelden — om dagen hadde de ordinært arbeide på verket. Kompaniet var svært engstelig for ikke alltid å ha det fornødne politi. Så snart en sluttet, var der stadig henvendelser til fogden om å skaffe en ny. Det var selvfølgelig bare et ordenspoliti, kriminaliteten i egentlig forstand var ikke større ved Ødegårdens Verk enn andre steder.

Men der var ikke bare fyll og spetakkel ved Ødegårdens Verk i gamle dager heller. Der var også et sterkt religiøst liv. Foruten indremisjonen var der flere dissentersamfunn som drev et intenst arbeide. Der var ikke mindre enn fire gudshus, og de hadde alle god søkning. I 1883 kom det lutherske bedehus opp. Helt siden begynnelsen av otti-årene hadde metodistkirken en menighet som først var et anneks til Brevik og senere til Kragerø. Den hadde en tid forholdsvis mange medlemmer. Den lutherske frikirke var også representert, og i slutten av otti-årene fikk den sitt eget gudshus. Så var det Frelsesarmeen, den kom til verket i 1888 eller 89 og fikk snart sitt eget lokale — det er forresten flyttet til Langesund for mange år siden. Frelsesarmeen hadde møter hver kveld og drev en iherdig virksomhet. Undertiden var der nok litt spetakkel av beruset ungdom. I den tiden var der ikke så mange steder å gå for litt underholdning, og så ble det til Frelsesarmeen, for der var da sang og musikk. Men Frelsesarmeen gjorde godt arbeide der som over alt hvor den har sitt virke.

I 1882 var Ødegårdens Verk på sitt høydepunkt, men så gikk det litt etter litt nedover. Store apatittforekomster var oppdaget i Amerika og andre steder, prisene falt og driften måtte innskrenkes, men enda var der betydelig

virksomhet helt til 1892, da den ble nesten innstillet. I 1901 ble det franske fellet slått sammen med det vestlige som helt siden oppdagelsen i 1872 hadde tilhørt firmaet Johan Dahll i Kragerø. Der hadde det hele tiden vært kontinuerlig drift, men ikke i samme målestokk som hos de franske. Arbeidsstyrken var bare omkring 50 mann, og det maskinelle utstyr var heller ikke så fullkomment der.

Ved sammenslutningen av de to felter ble der dannet et norsk-fransk kompani under navn av Bamble Apatitgruber. George Dahll ble direktør for det. Det holdt driften gående til 1910, da gikk det konkurs. Siden har der vært forskjellige eiere, men driften har vært ubetydelig. Under den første verdenskrig hadde den et oppbluss, men ikke på langt nær som i otti-årene. Siden har det vært liten eller ingen drift. For tiden er der et pukkverk som produserer grus til veidekker rundt om i distriktet. Det beskjeftiger 4—5 mann, det er alt.

Karl Steen